

Strategies for Utilizing the Capacity of Muslim Gatherings in Islamic Unity-Creation from the Perspective of the Two Imams of the Revolution

Masoumeh Esmaeili

PhD., Department of Philosophy, Hoda University, Qom, Iran. masomehesmaeeli@yahoo.com

Abstract

Unity, from the perspective of the two Imams of the Revolution (Ayatollah Khamenei and *Imām Khumaynī*), is considered an obligation (*farīdah*) and among the Islamic principles, and it is necessary that Muslims dedicate their diligence to utilizing the capacities of gatherings in the realization of unity. Therefore, the question of the research is: what are the strategies for utilizing Muslim gatherings to create Islamic unity? This research, as a hypothesis, posits that utilizing the capacity of Muslim gatherings induces the adoption of operational strategies towards the realization of the Islamic system's policy in the field of unity. The principle of unity is imperative, yet this very imperative has not yet been realized as is optimal, and the embers of disunion are evident in issues such as Palestine and anti-arrogance (*istikbār-sitīzī*). In this regard, the objective of the present research is to examine strategies whereby the capacity of Muslim gatherings during the *Hajj*, festivals (*ā'yād*) and *Īd* prayers, *Ghadīr*, Quds Day, and ultimately, the *Arba'īn* gathering, can be exploited towards unity-creation. In this research, employing an analytical method, and by examining the capacities of gatherings in the declarations of the two Imams of the Revolution, it was demonstrated that the establishment of a dialogue chair for Muslim nations, the association of Muslims and their collaboration, the convening of scientific and religious dialogue circles, the theorization of the model of a just global governance for all, the expansion of the motto of confronting Zionism, and the creation of a Muslim coalition against arrogant systems, are the most important strategies for utilizing the gatherings.

Keywords: Islamic unity, Muslim gatherings, Ayatollah Khamenei, *Imām Khumaynī*.

Received: 2025-02-29 ; **Received in revised form:** 2025-05-06 ; **Accepted:** 2025-06-17 ; **Published online:** 2025-10-02

<https://doi.org/10.22034/sm.2026.2021291.2179>

© the authors

<http://sm.psas.ir>

Article type: Research Article

Publisher: Political Studies Association of the Seminary

راهبردهای استفاده از ظرفیت اجتماعات مسلمانان در وحدت آفرینی اسلامی از دیدگاه امامین انقلاب

معصومه اسماعیلی

دکتری، گروه فلسفه، دانشکده هدی، قم، ایران. masomehesmaeeli@yahoo.com

چکیده

وحدت از نظر امامین انقلاب (آیت‌الله خامنه‌ای و امام خمینی)، فریضه و از اصول اسلامی شمرده شده و لازم است که مسلمانان بر استفاده از ظرفیت‌های اجتماعات در تحقق وحدت اهتمام داشته باشند. بنابراین، سؤال پژوهش این است که راهبردهای استفاده از اجتماعات مسلمانان برای ایجاد وحدت اسلامی چیست؟ این پژوهش، به عنوان فرضیه، استفاده از ظرفیت اجتماعات مسلمانان را موجب اتخاذ راهبردهایی عملیاتی در جهت تحقق سیاست نظام اسلامی در زمینه وحدت می‌داند. اصل وحدت ضروری است، اما همین ضرورت هنوز آنگونه که مطلوب است، تحقق نیافته و گدازه‌های افتراق در مسائلی چون فلسطین و استکبارستیزی مشهود است. در این راستا، هدف پژوهش حاضر بررسی راهبردهایی است که بتوان از ظرفیت اجتماعات مسلمانان در حج، اعیاد و نمازهای عید، غدیر، روز قدس و در نهایت، اجتماع اربعین در جهت وحدت‌آفرینی بهره برد. در این پژوهش، با روش تحلیلی، و با بررسی ظرفیت‌های اجتماعات در بیانات امامین انقلاب، نشان داده شد که ایجاد کرسی گفتگوی ملل مسلمان، هم‌نشینی مسلمانان و تشریک مساعی ایشان، برگزاری حلقه‌های گفتگوی علمی و دینی، تنویرسازی الگوی حکومت جهانی عادلانه برای همگان، گسترش شعار مقابله با صهیونیسم و ایجاد ائتلاف مسلمانان علیه نظام‌های استکباری، مهم‌ترین راهبردهای استفاده از اجتماعات است.

واژه‌های کلیدی: وحدت اسلامی، اجتماعات مسلمانان، آیت‌الله خامنه‌ای، امام خمینی.

استناد به این مقاله: اسماعیلی، معصومه (۱۴۰۴). راهبردهای استفاده از ظرفیت اجتماعات مسلمانان در وحدت‌آفرینی اسلامی از دیدگاه امامین انقلاب.

سیاست متعالیه، ۱۳(۳): ص ۱۵۹-۱۷۴. <https://doi.org/10.22034/sm.2026.2021291.2179>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۱۱؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۲/۱۶؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۲۷؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۷/۱۰

© the authors

<http://sm.psas.ir>

نوع مقاله: پژوهشی

ناشر: انجمن مطالعات سیاسی حوزه

۱. مقدمه

سؤال اصلی پژوهش حاضر این است که چگونه می‌توان از اجتماعات مسلمانان جهت ایجاد و گسترش وحدت اسلامی از دیدگاه امامین انقلاب بهره برد؟ ایجاد وحدت کلمه از دیدگاه امام خمینی، هدف پیامبر اسلام (ص) (امام خمینی، ۱۳۸۹: ج ۲، ص ۳۲) و مایه عزت و قدرت جامعه اسلامی است (خامنه‌ای، ۱۳۸۶/۰۷/۲۱). بنابراین، قدمتی به بلندای ادیان الهی دارد که به عنوان یک اصل از آیه «وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا» (انفال: ۴۶) استنباط می‌شود. امام خمینی معتقد است اسلام دین پیغمبری است که رنگ، نژاد، و فرقه در برابر او معنا ندارد، بنابراین، حفظ وحدت کلمه، تکلیف مسئولان جوامع اسلامی از هر فرقه است، تا با تمرکز بر برادری مسلمانان بر آن، به ایجاد وحدت پردازند (امام خمینی، ۱۳۸۹: ج ۲، ص ۳۳). وحدت، کلمه‌ای نیست که بتوان به راحتی از کنار آن گذشت. بلکه سیاستی است که برای تحقق آن باید به دنبال راهبردهای عملیاتی بود. فرضیه پژوهش حاضر این است که استفاده از اجتماعات مسلمانان موجب کشف راهبردهای عملیاتی مهمی در استقرار و تحقق وحدت می‌شود. بنابراین، سیاست مد نظر و راهبردهای آن که در این پژوهش مورد بررسی بوده، به شرح زیر است:

سیاست: اهتمام بر استفاده از ظرفیت اجتماعات مسلمانان در گسترش وحدت اسلامی

راهبرد پیشنهادی:

- ۱) شناسایی انواع و ظرفیت اجتماعات و طراحی برنامه‌های عملیاتی در جهت استفاده از ظرفیت‌ها،
 - ۲) برنامه‌ریزی عملیاتی جهت استفاده از ظرفیت اجتماع «حج» در تحقق وحدت اسلامی،
 - ۳) برنامه‌ریزی عملیاتی جهت استفاده از ظرفیت اجتماع قدس در تحقق وحدت اسلامی،
 - ۴) برنامه‌ریزی عملیاتی جهت استفاده از ظرفیت نمازهای جماعت در تحقق وحدت اسلامی،
 - ۵) برنامه‌ریزی عملیاتی جهت استفاده از ظرفیت اجتماعات جشن‌ها در تحقق وحدت اسلامی،
 - ۶) برنامه‌ریزی عملیاتی جهت استفاده از ظرفیت اجتماع اربعین حسینی در تحقق وحدت اسلامی.
- وحدت مفهومی گسترده و دارای اقسامی متنوع است. مقام معظم رهبری در سخنرانی‌های مختلف، به انواعی از آن چون وحدت میان کشورهای اسلامی (خامنه‌ای، ۱۳۸۷/۱۰/۲۱)، وحدت حکومتی (خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۰۴/۱۶) و وحدت مردمی اشاره کرده‌اند. همچنین ایشان، تقریب مذاهب را یک فریضه می‌دانند (خامنه‌ای، ۱۳۸۲/۰۲/۲۲). اما احیای این فریضه نیازمند ظرفیت‌سنجی و راهبردهای استفاده از ظرفیت‌ها بوده و البته امت خوشبخت آن است که در آثار امامانش، این ظرفیت‌ها کشف و طرح شده است. امامان انقلاب در طول سال‌های رهبری، همواره بر نمادها و مظاهری تکیه کرده‌اند که ظرفیت‌های مهم وحدت

هستند. اما سؤال مهم این است که عملیاتی ساختن استفاده از ظرفیت‌ها، وظیفه چه کسی است؟ از دیدگاه امامان انقلاب، این وظیفه برعهده سران کشورهای اسلامی است، تا با کشف ظرفیت‌ها، برنامه‌های عملیاتی خود را در نحوه کاربست آنها برای ایجاد وحدت اسلامی ارائه کنند. اجتماعات مسلمانان یکی از این مظاهر است که می‌تواند وحدت‌آفرین باشد. در پژوهش حاضر، مسأله این است که ظرفیت اجتماعات مسلمانان در وحدت‌آفرینی چیست؟ بنابراین، به پدیده اجتماعات مسلمین به عنوان یک ظرفیت بزرگ در وحدت‌آفرینی توجه می‌شود و مقصود از وحدت‌آفرینی نیز در دایره جهان اسلام است.

۲. پیشینه پژوهش

علی‌رغم نگاه‌های محققان در زمینه وحدت، هیچ‌یک به مسأله مورد نظر پژوهش حاضر نپرداخته‌اند. شمس‌الدین (۱۳۸۶)، در پژوهشی با عنوان «شیعه و راهبرد وحدت» به راهبردهای خوبی اشاره کرده، اما اجتماعات مسلمانان به عنوان یک راهبرد مد نظر قرار نگرفته است. همچنین رجبی (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «راهبردهای اتحاد جهان اسلام با ابتدای بر دیدگاه‌های مقام معظم رهبری»، با وجود پرداختن به ۱۳ راهبرد، اجتماعات مسلمانان را بررسی ننموده و راهبردهای آن را استخراج نکرده است. هم‌تیان سورکی (۱۴۰۱)، نیز در پژوهشی با عنوان «مرور نظام‌مند راهبردهای تقریب بین مذاهب اسلامی از سال ۱۳۹۰-۱۴۰۱» به راهبردهای اتخاذ شده پرداخته که بیشتر جنبه علمی یا ساختارسازی دارند. در این پژوهش کشف راهبردها از بستر اجتماعات مسلمانان مدنظر قرار گرفته که شاید مهم‌ترین و البته مورد غفلت‌ترین راهبرد باشد. اسماعیلی (۱۴۰۱)، در پژوهشی با عنوان «راهبردهای معرفتی و عملیاتی در ایجاد و گسترش همگرایی اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری»، به اجتماعات مسلمانان به عنوان یک راهبرد عملیاتی در ضمن سایر راهبردها اشاره‌ای کوتاه کرده و به صورت مسأله‌محور به تحلیل آن و کشف راهبردهای فرعی علمیاتی از اجتماعات مسلمانان پرداخته است. نوآوری پژوهش حاضر ارائه راهبردهایی فرعی و عملیاتی از راهبرد اصلی نقش اجتماعات مسلمانان در ایجاد و گسترش وحدت اسلامی است.

۳. چیستی وحدت و راهبرد

سؤال باید درست پرسیده شود تا پاسخی درست به دست آورد و بهترین سؤال، پرسش از ریشه‌ها است. سؤال این است که وحدت چیست و ریشه در چه دارد؟ معنای وحدت در لغت، انفراد و یکی بودن، عدم تفرق و پیوستگی است (صاحب، ۱۴۱۴ق: ج ۳، ص ۱۸۱؛ جوهری، ۱۳۷۶ق: ج ۲، ص ۵۴۷؛ راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۸۵۷) و همگرایی به عنوان لفظی نزدیک به آن، به معنای تقارب است. همگرا یعنی به

هم کننده و پیونددهنده (دهخدا، ۱۳۷۳: ج ۱۴، ص ۲۰۸۲۴؛ عمید، ۱۳۸۹: ج ۲، ۱۹۰۴)، یا کسی که با دیگری دارای یک گرایش و میل و هدف است (عمید، ۱۳۸۹: ج ۲، ص ۱۹۰۴). در واقع، همگرایی، فریندی است که در آن گروهی از مردم از روی میل خویش و نه به اجبار، به احساس مشترکی در مورد حقوق و رفتار متقابل دست می‌یابند (آقابخشی، ۱۳۸۶: ص ۳۲۱)، که موجب ایجاد نظام جدیدی از روابط می‌شود (ولایتی و محمدی، ۱۳۸۹: ص ۱۵۳). در اصطلاح آیت‌الله خامنه‌ای، وحدت به معنای اتحاد مسلمانان در سایه قرآن و سنت پیامبر (ص) و شریعت اسلامی و پرهیز از دشمنی است (خامنه‌ای، ۱۳۶۸/۰۷/۱۹). تا لوله‌های تفنگ تنها به سمت دشمن نشانه رفته و در مقابل دوست قرار نگیرند (خامنه‌ای، ۱۳۶۹/۰۱/۲۲). واضح است که جامعه ساخته شده بر مبنای توحید، نقطه مقابل جامعه مشرکانه است (خامنه‌ای، ۱۳۶۸/۰۹/۲۹). پژوهش حاضر درصدد کشف راهبردهاست و تدوین راهبرد در هر مجموعه‌ای اعم از کلان یا خرد، جامعه، کشور یا یک سازمان موجب می‌شود تا به‌رغم کمبودها و محدودیت‌ها، روند رسیدن به اهداف تسریع گردد. راهبرد یک مجموعه، مفهومی است که رهبر آن نهاد، آن را تبیین و اجرا کند (Andrews, 1971: p. 301). لذا، با توجه به جایگاه رهبری امامین انقلاب در امت اسلام، در این پژوهش راهبردهای وحدت‌آفرینی از اجتماعات مسلمانان از دیدگاه امامین انقلاب استخراج و بیان شده است.

۴. جایگاه وحدت از دیدگاه امامین انقلاب

وحدت در دین مقدس اسلام، اصلی نشأت گرفته از یکتایی ذات خدا و برگرفته از شعار «لا اله الا الله» است (امام خمینی، ۱۳۸۹: ج ۱۰، ص ۱۵۹). چراکه ذات مقدس باری تعالی، مظهر یکتایی است که توجه همه عالم وجود به‌مثابه کاروانی در حرکت، به سوی اوست (خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۰۷/۱۸) و در سایه اندیشه توحیدی، همه بخش‌های جهان خلقت به یکدیگر متصل هستند (خامنه‌ای، ۱۳۶۸/۰۹/۲۹). امام خمینی امت اسلام را طبق آیه «ید واحده علی من سواهم»، ید واحده دانسته که وحدتشان به این شکل موجب آسیب‌ناپذیری آنها خواهد شد (امام خمینی، ۱۳۸۹: ج ۱۲، ص ۴۰۶). بنابراین، مسلمانان زمانی می‌توانند از چنگ ابرقدرت‌ها رها شوند که امر خداوند متعال در برادری، عدم تنازع و دوری از تفرق را رعایت کنند (امام خمینی، ۱۳۸۹: ج ۱۳، ص ۹۱)؛ چراکه اسلام دین برادری و برابری است و نژاد در آن جایگاهی ندارد (امام خمینی، ۱۳۸۹: ج ۹، ص ۴۹). بنابراین، وحدت به معنای احساس برادری میان پیروان مذاهب است تا همه مسلمانان، یکدیگر را به عنوان مسلمان پذیرفته و حق مسلمانی را برعهده خویش احساس کنند و به معنای تبدیل سنی به شیعه و شیعه به سنی و یکی شدن عقاید نیست (خامنه‌ای، ۱۳۶۸/۱۰/۰۵). البته بحث علمی

در این میان منتفی نبوده و مباحثه فقهی و کلامی میان علما به حال خود باقی است (خامنه‌ای، ۱۳۸۵/۰۵/۳). لذا، جای بحث از اختلافات عقیدتی، میدان زندگی مردم نبوده، بلکه محل بحث، محافل علمی است. مهم در این میان، حفظ وحدت بر پایه تمرکز بر اصول است (خامنه‌ای، ۱۳۸۸/۰۵/۰۳)؛ چراکه ترجیح اصول بر فروع، موجب پررنگ شدن اشتراکات می‌شود (خامنه‌ای، ۱۳۸۶/۰۱/۱۷). اشتراکاتی چون اعتقاد به خدای واحد، قبله یکسان، پیامبر مشترک، احکام، نماز، روزه، زکات و حج و... که زمینه همدلی گسترده میان مسلمانان است (خامنه‌ای، ۱۳۷۶/۰۷/۲۴).

۵. راهبردهای استفاده از ظرفیت اجتماع «حج» در تحقق وحدت اسلامی

شاید در ابتدا جایگاه حج در وحدت‌آفرینی، امری بدیهی به نظر رسد، اما همین امر بدیهی، هنوز موجب وحدت نشده است. چراکه باید ابتدا ظرفیت وحدت کشف شود، سپس این ظرفیت به فعلیت نزدیک گردد. حج از دیدگاه امامان انقلاب، مهم‌ترین و پراثرترین عامل ایجاد وحدت است که از نظر امام خمینی، باید مرکز وحدت مسلمانان باشد. یکی از فلسفه‌های مهم این اجتماع، به هم پیوستن مسلمانان از مذاهب و کشورهای مختلف جهان و تحکیم وحدت ایشان در مقابل طاغوت‌ها است (امام خمینی، ۱۳۸۹: ج ۱۹، ص ۳۴۰). بنابراین، حج، جایگاه اصلی «برائت از مشرکین» است. مظهریت حج در برائت از مشرکین، باید به عنوان یک ظرفیت در جهت دشمن‌شناسی، به رسمیت شناخته شود. اجتماع حج، غیر از انجام مناسک و اعمال که صورت این فریضه به‌شمار می‌رود، دارای ادبی خاص بوده و ادب حج، برادری و ایجاد محبت، رفاقت اسلامی و وحدت است. چراکه فرصت همگرایی ملت‌های اسلامی در این فریضه، به خاطر ائتلاف تعداد کثیری انسان از مذاهب گوناگون، بیشتر از هر فرصت دیگری فراهم است (خامنه‌ای، ۱۳۸۳/۰۹/۳۰). که این وحدت، الگویی قابل گسترش و تعمق است (خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۰۷/۰۳). راهبرد استفاده از ظرفیت حج برای تحقق همدلی و همگرایی مسلمانان، جهت‌دهی استفاده از این اجتماع، به سمت سه مسأله است:

- ایجاد کرسی گفتگوی ملل در موسم حج،

- ایجاد زمینه‌ای جهت هم‌اندیشی مسلمانان در مسائل کلی ناظر بر دنیای اسلام،

- گفتگوی مسلمانان و سران کشورهای اسلامی در جهت کشف نقشه‌های خائنانه دشمنان.

در بُعد هم‌اندیشی مسلمانان، باید دانست که اجتماع حج، به‌خودی خود دارای کارکرد وحدت‌آفرینی نیست، بلکه باید این اجتماع را به سمت هم‌اندیشی مسلمانان جهت‌دهی کرد. روح فریضه حج، جمعی و جمع‌گرایی است که خاصیت این جمع، رسیدن به وفاق اسلامی است. چون ملت‌ها دارای اشتراکات و

افتراقاتی هستند که قطعاً افتراقات، موجب دوری و خصومت بین ایشان می‌شود، اما فریضه «حج»، فارق‌ها را کمرنگ کرده و اشتراکات را به چشم می‌آورد (خامنه‌ای، ۱۳۸۵/۰۹/۰۱). بنابراین، کمرنگ کردن تفاوت‌ها و دمیدن در اشتراکات و جلوه‌گر ساختن آنها، موجب وحدت اسلامی است. اجتماع مسلمانان در حج، موجب ایجاد کرسی گفتگو است. ملت‌های مسلمان در این فرصت، به هم‌اندیشی پرداخته و به تبادل نظر در زمینه مسائل اساسی اسلام، مسائل خصوصی کشورهای مسلمان و گزارش مشکلات ملت خود به یکدیگر می‌پردازند (امام خمینی، ۱۳۸۹: ج ۲، ص ۳۲۴). بنابراین، آشنایی مسلمانان جهان با حقایق پنهان و هم‌اندیشی در حل مشکلات به صورت عام و آزادی فلسطین به صورت خاص، نتیجه اجتماع حج است (همان: ص ۴۶۰). ظرفیت اجتماع حج، در بعد دشمن‌شناسی و کشف نقشه‌های خائنانه دشمنان نیز ناظر به کشف مسائل زیر است (خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۰۸/۰۴):

- کشف عوامل اختلاف‌افکنی میان مسلمانان،

- شناسایی عوامل ایجاد سوءظن میان کشورهای به‌پاخاسته با جمهوری اسلامی ایران،

- نوع‌شناسی راهکارهای دشمن در کوشش برای منزوی کردن مبارزان و خاموش کردن جهاد فلسطینی،

- بررسی تبلیغات اسلام‌ستیزانه دولت‌های غربی و حمایت آنان از اهانت‌کنندگان به مقام قدسی پیامبر

اعظم (ص)،

- کشف مدل دشمن در زمینه‌سازی برای جنگ‌های داخلی و تجزیه برخی از کشورهای مسلمان،

- شناسایی راهکارهای دشمن در ترساندن دولت‌ها و ملت‌های انقلابی از معارضة با سلطه‌خواهان غربی،

- بررسی راهکار دشمن در ترویج توهم آینده مسلمانان در گرو تسلیم در برابر متجاوزان.

البته توجه به این نکته نیز مهم است که فرصت حج، می‌تواند کارکردی عکس داشته، و این ابزار وحدت‌آفرین به ابزاری برای تفرقه بدل شده و رفتارهایی کینه‌توزانه موجب جدایی دل‌های شیعه و اهل سنت شود. از دیدگاه مقام معظم رهبری، این ابزارهای نفاق‌آفرین، باید کشف و امحاء شوند (خامنه‌ای، ۱۳۸۷/۰۸/۱۶). امام خمینی، برای محل گفتگو نیز مواقف حج چون عرفات، بویژه منی، شهر مکه، حرم رسول اکرم (ص) را پیشنهاد کرده‌اند (امام خمینی، ۱۳۸۹: ج ۹، ص ۳۳۴)؛ چراکه خداوند متعال در آیه «جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْغُرَامَةَ قِيَامًا لِلنَّاسِ»، انگیزه حج و غایت آن را، نهضت و قیام مسلمانان برای مصالح مردم و مستضعفان جهان ذکر فرموده است (همان: ص ۱۶۹).

۶. ظرفیت اجتماع قدس در ایجاد وحدت اسلامی

مسأله قدس از نظر امام خمینی، مسأله‌ای جهانی و نه مسئله‌ای شخصی و مخصوص به یک کشور و یا مخصوص به مسلمین جهان در عصر حاضر است، بلکه مربوط به کل موحدین جهان و مؤمنان در تمام دوره‌های تاریخ است (امام خمینی، ۱۳۸۹: ج ۱۶، ص ۱۹۰). روز قدس، با درون‌مایه هم‌صدایی و یک‌صدایی یک ملت یا ملل مختلف در حمایت از فلسطین، یکی از جلوه‌های حقیقی اتحاد مسلمانان محسوب می‌شود (خامنه‌ای، ۱۳۸۷/۰۷/۱۰)؛ چراکه وحدت مسلمانان و خصوصاً سران عرب، موجب حل مسأله قدس مقدس و آزادی آن خواهد شد (امام خمینی، ۱۳۸۹: ج ۱۰، ص ۲۸۴). بنابراین، تفکر و گفت‌وگوهای آزادی قدس، وحدت‌آفرین است. اما سؤال اینجاست که چگونه می‌توان از ظرفیت روز قدس برای وحدت‌آفرینی بهره برد؟ مسلمانان هر سال در روز قدس به راهپیمایی می‌پردازند و در اجتماعاتی باشکوه حول یک هدف گرد هم می‌آیند. اما استفاده درست از این اجتماع برای وحدت‌آفرینی، نیازمند تأمل است. راهبرد استفاده از ظرفیت اجتماع قدس، مبتنی بر دو محور است:

- گفتگوی ملل مسلمان در جهت کشف ابعاد مسأله قدس،

- تمرکز بر شعارهای وحدت‌آفرین و هدایت شعارها به سمت شعارهای واحد در ملل مسلمان،

- تمرکز بر محتواسازی شعارها در جهت تبلیغ مفاهیم استکبارستیزانه و ایجاد روحیه جهادی در ملل مسلمان.

استفاده از اجتماع قدس برای وحدت‌آفرینی، در گرو استفاده از ظرفیت شعارها است. از جمله شعارهای روز قدس، موضوع مقابله با صهیونیسم است (خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۱۱/۲۱). وجود این شعار، موجب ایجاد چتر واحدی برای تجمع همه ملل دیندار و نه صرفاً مسلمان، برای یک هدف واحد در جهت مقابله با صهیونیسم بوده و تلاش دشمنان نیز مقابله با این شعار وحدت‌بخش، ایجاد احساس شکست در مسلمانان، ترویج سوءظن بین آنها نسبت به یکدیگر و سلب اعتماد دولت‌های اسلامی نسبت به یکدیگر است (خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۱۱/۲۱). بنابراین، یکی از مهم‌ترین و به تعبیر مقام معظم رهبری، خبیث‌ترین حیل‌ها، برای شکستن وحدت مسلمانان، غصب فلسطین و کاشتن شجره خبیثه صهیونیسم در آن سرزمین اسلامی است (خامنه‌ای، ۱۳۷۹/۱۰/۰۷). تأکید بر شعار مبارزه با صهیونیسم و گسترش آن، موجب ایجاد این مطالبه در ملت‌های مسلمان خواهد شد. ملت‌های مسلمان می‌توانند با ایجاد اتحادیه مبارزه با صهیونیسم، به برگزاری اجلاس فصلی و مداوم و تبادل نظر در جهت مبارزه با صهیونیسم پرداخته و با تشکیل کارگروه‌های اجرایی جهت نظارت بر اجرای راهکارهای وحدت‌آفرین و بازخوردگیری از نحوه اجرا، نظارت کنند.

۷. ظرفیت نمازهای جماعت در ایجاد وحدت اسلامی

سؤال دلسوزانه و از سر شفقت و البته تاحدودی حیرت این است که چرا از ظرفیت نمازهای جماعت برای وحدت آفرینی استفاده نمی‌شود؟ در حالی که نمازهای جمعه و اعیاد، نماد وحدت است؛ چراکه اسلام، مردم را به اجتماعات برای مقصدهای بزرگی دعوت کرده که در صورت وحدت، می‌توان در خصوص این مقاصد گفتگو کرده و به نتیجه رسید (امام خمینی، ۱۳۸۹: ج ۹، ص ۳۳۴). اگر دست از سر زانو برداریم و به دنبال کشف و بکارگیری ظرفیت‌ها باشیم، قطعاً قدم اول برای استفاده از این ظرفیت، فهم ماهیت نمازهای جماعت است. نماز جمعه، موجب تقویت کفر به طاغوت، ایمان آوری به خدا و ابزار ایجاد وحدت است (خامنه‌ای، ۱۳۷۲/۰۶/۲۸)، اما فعال‌سازی این ظرفیت مهم، با شرکت شیعه و اهل سنت در نماز جماعت یکدیگر انجام می‌شود؛ چنانکه شیعیان در زمان ائمه (ع)، در نماز جماعت اهل سنت حضور داشتند (خامنه‌ای، ۱۳۸۸/۰۸/۰۴). شرکت در نمازها، موجب همگرایی اهالی مذاهب با یکدیگر و منجر به هم‌فکری در مسائل مختلف فردی و اجتماعی خواهد شد، چراکه همنشینی، موجب رفاقت مسلمانان شده، ایشان را با مشکلات فردی یکدیگر آشنا کرده و در ابعاد وسیع‌تر به هم‌اندیشی ایشان در مسائل اجتماعی خواهد انجامید. برای فعال‌سازی این ظرفیت، باید برای شرکت شیعه و سنتی در نمازهای جماعت یکدیگر زمینه‌سازی کرده و بستر مناسب را برای تشریک مساعی نمازگزاران در حل مشکلات فردی و اجتماعی آماده کرد. همچنین راهبردهای زیر برای استفاده از این ظرفیت مناسب است:

- دعوت امامان جماعت شیعه و سنتی از اصحاب سایر فرق برای شرکت در نمازهای جماعات،
- برگزاری برنامه‌های مشترک فرهنگی و عقیدتی برای اصحاب فرق در مساجد،
- تمرکز بر اشتراکات و پرهیز از بیان مطالب تفرقه‌افکنانه در مساجد،
- تشریک مساعی نمازگزاران شیعه در حل مشکل نمازگزار اهل سنت و بالعکس با تشویق امامان جماعات،
- برگزاری محافل و حلقه‌های علمی در مساجد، متشکل از عالمان و دانشجویان شیعه و اهل سنت و پاسخگویی به شبهات.

۸. ظرفیت اجتماعات جشن‌ها در ایجاد وحدت اسلامی

جشن، کلمه‌ای است که حتی ادای آن نیز موجب ایجاد خط لبخند بر لب‌ها می‌شود. بنابراین، ماهیتی مهربانانه دارد. اعیاد اسلامی نیز به عنوان مظهر شادی مسلمانان، کارکردی وحدت‌آفرین دارند. اعیاد اسلامی، موجب ایجاد اجتماعی شده و دولت‌ها باید از این ظرفیت برای وحدت‌آفرینی امت اسلام استفاده کنند. در

حقیقت امت‌سازی و تبدیل مسلمانان به امت واحد هنوز به طور کامل عملیاتی نشده است، اما اتحاد دولت‌های اسلامی و استفاده از جشن‌های مشترک در نمادسازی و جمع مردم حول هدف و محور مشترک، موجب تحقق این هدف خواهد شد. از نظر امام خمینی، روز عید غدیر مربوط به همه مستضعفان، محرومان جهان و عید همه مظلومان است (امام خمینی، ۱۳۸۹: ج ۱۹، ص ۶۳)؛ چراکه این عید، عید حکومت عدل جهانی است که گرچه در موعد خویش محقق نشد، اما روزی به وقوع خواهد پیوست. بنابراین، این عید منحصر در طبقه، فرقه، رنگ، ملت و نژاد خاصی نیست و از نظر مقام معظم رهبری، حادثه غدیر، وسیله وحدت مسلمانان و نشانه بزرگی و جامعیت اسلام است (خامنه‌ای، ۱۳۸۵/۱۰/۱۸) که از طریق شیعه و اهل سنت، با فهمی متفاوت از مسأله نقل شده، اما اصل این حادثه، در بین مسلمین جزو مسلمات محسوب می‌شود. تعیین جانشین برای پیغمبر (ص)، در حقیقت خود نشان‌دهنده اهمیت مسئله حکومت و سیاست و ولایت امر امت اسلامی از نظر اسلام بوده و مبنای سخن امام خمینی و فقها، در مسئله وحدت دین و سیاست و جایگاه مهم حکومت در دین است و ریشه تاکید نظام جمهوری اسلامی بر مسئله مدل مدیریت کشور اسلامی، ناشی از همین ریشه بسیار عمیق در اسلام است (خامنه‌ای، ۱۳۸۷/۰۹/۲۷). بنابراین، غدیر به عنوان الهام‌بخش مدل حکومت عادلانه اسلامی، مبنای همه فرق بوده و به شیعه اختصاص ندارد (خامنه‌ای، ۱۳۷۴/۰۲/۲۸). بنابراین، تبیین درست مسئله غدیر در جشن این عید، می‌تواند میان فرقه‌ها، وحدت‌آفرین و الگوبخش باشد (خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۰۸/۱۰). ظرفیت غدیر، طرح تئوری حکومت عدل جهانی است که مورد مطالبه همه مسلمانان است. وجود شریف حضرت امیر(ع) بعد از پیامبر اکرم(ص)، می‌توانست موجب ایجاد عدالت به تمام معنا در جامعه باشد و روش ایشان در ایجاد حکومت عادلانه می‌تواند به عنوان یک الگو، طراحی و تئوریزه شود (امام خمینی، ۱۳۸۹: ج ۲۰، ص ۱۱۲). چراکه در هر عصری باید حکومتی با سیاست عادلانه برای اقامه فرائض دینی وجود داشته باشد (امام خمینی، ۱۳۸۹: ج ۲۰، ۱۱۵). بنابراین، می‌توان در روز عید غدیر و اجتماعات مردم در این عید، موضوع حکومت جهانی عادلانه را در میان مسلمانان تبیین کرد. همچنین اجتماع مردم در جشن عید قربان و عید فطر و نماز این اعیاد، ظرفیتی وحدت‌بخش دارد که نسبت به عید غدیر، به فعلیت وحدت‌آفرینی نزدیک‌تر است (خامنه‌ای، ۱۳۸۷/۰۷/۱۰). نماز جماعت در دو عید فطر و قربان، مظهر معنویت، ایمان به خدا، ذکر و خشوع و نماد وحدت مسلمانان گرد یک محور مشترک است (خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۱۱/۲۱). این نماز، نشانه همدلی مردم و وجود مرکز مشترکی است که ایشان، علی‌رغم اختلافات کوچک، با هم دارای اتفاق هستند (خامنه‌ای، ۱۳۸۸/۰۷/۰۲). بیش از یک میلیارد انسان، در این اعیاد جشن گرفته، در مراسم نماز شرکت کرده، نماز

واحدی را به سمت قبله واحد، با آداب و مضمون واحد به جا می آورند (خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۱۱/۲۱) که احساس وحدت را در بین مسلمان‌ها بیدار می‌کند (خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۱۱/۲۱). برجسته‌ترین ویژگی مراسم این اعیاد، بُعد معنوی و بین‌المللی آن برای همه مسلمانان است. در دعای قنوت عید فطر می‌خوانیم: «أَسْأَلُكَ بِحَقِّ هَذَا الْيَوْمِ الَّذِي جَعَلْتَهُ لِلْمُسْلِمِينَ عِيدًا وَلِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ذَخْرًا وَشَرَفًا وَكِرَامَةً وَمَزِيدًا» (طوسی، ۱۴۱۱: ج ۲، ص ۶۵۴؛ ابن مشهدی، ۱۴۱۹ق: ص ۶۳۷).

اما زمانی این اعیاد مظهر وحدت خواهد شد که موجب آشتی دل‌های مسلمانان و وحدت ایشان در ابعاد ملی و ابعاد وسیع امت اسلامی با یکدیگر شود (خامنه‌ای، ۱۳۸۶/۰۷/۲۱). راهکارهای استفاده از این ظرفیت‌ها بدین شرح است:

- برگزاری جشن‌های مشترک میان مذاهب اسلامی،
 - فرهنگ‌سازی و برنامه‌ریزی گسترده جهت برگزاری نمازهای عید به صورت مشترک،
 - فرهنگ‌سازی و زمینه‌سازی عملیاتی جهت تشویق مردم برای حضور حداکثری در نماز عید،
 - بازدید عالمان شیعه و سنی از یکدیگر به مناسبت اعیاد و فرهنگ‌سازی این بازدید،
 - تبیین عقاید اسلامی در اعیاد با تکیه بر مشترکات.
- همچنین عید میلاد پیامبر اکرم (ص)، مرکز وحدت مسلمین در جهان است (امام خمینی، ۱۳۸۹: ج ۲۰، ص ۱۵۹؛ خامنه‌ای، ۱۳۷۹/۰۳/۳۱). وجود مقدس پیغمبر (ص)، می‌تواند محوری روشن و جامع برای وحدت عالم اسلام به عنوان نقطه اعتقاد همه و موجب تمرکز عواطف همه انسان‌ها باشد. تحقیق مسلمین و روشنفکران اسلامی روی شخصیت و آموزه‌های عمیق پیامبر (ص) موجب ایجاد وحدت خواهد شد. از جمله عواملی که می‌تواند محور این وحدت قرار گیرد و همه مسلمین می‌توانند بر آن اتفاق نظر کنند، تبعیت از اهل بیت پیغمبر (ص) است. چراکه سیادت اهل بیت پیغمبر در اسلام، مورد قبول همه مسلمین است (خامنه‌ای، ۱۳۷۴/۰۵/۲۴). جشن میلاد حضرت علی (ع) نیز می‌تواند محور وحدت باشد. ایشان به دو اصل عدالت و وحدت امت اسلامی تأکید عمل‌گرایانه داشتند^۱ (خامنه‌ای، ۱۳۸۸/۰۴/۱۵). بنابراین، امیرالمؤمنین (ع)

۱. ایشان سال‌ها به خاطر وحدت امت اسلامی و انسجام جامعه اسلامی و برقراری حکومت اسلامی، از حق خود چشم‌پوشی کرد (خامنه‌ای، ۱۳۸۶/۰۵/۰۶). بنابراین، در عملکرد امیرالمؤمنین (ع)، چشم‌پوشی از حق مسلم خویش به خاطر خدا، مصالح اسلام و وحدت مسلمانان و عدم معارضة، قابل مشاهده است (خامنه‌ای، ۱۳۸۸/۰۴/۱۵). ایشان فرموده‌اند: «فامسکت یدی حتی رأیت راجعة الناس قد رجعت عن الاسلام يدعون الی محقّ دین محمد (ص)» (نهج البلاغه، نامه ۶۲)

می‌تواند مظهر وحدت همه مسلمان‌ها باشد؛ چراکه هیچ طرفی نمی‌تواند ادعا کند که امیرالمؤمنین(ع) تنها متعلق به اوست (خامنه‌ای، ۱۳۸۷/۰۴/۲۶) و البته نباید ایشان را مایه اختلاف بین شیعه و سنی و فرقه‌های اسلامی قرار داد؛ چراکه امیرالمؤمنین(ع) مایه وحدت و مورد احترام همه ارکان دنیای اسلام، به جز عده قلیلی به نام «نواصب» است. حتی ائمه فقهی اهل سنت درباره امیرالمؤمنین(ع) اشعار مدح‌آمیز سروده و شخصیت ایشان را به والایی توصیف کرده‌اند که از جمله آنها شعری منسوب به امام شافعی است (خامنه‌ای، ۱۳۸۳/۸/۱۵). بنابراین، می‌توان از ظرفیت شادی مسلمانان در اعیاد، بیشترین استفاده را برده و وحدت‌آفرینی کرد.

۹. ظرفیت اجتماع اربعین حسینی در وحدت

روزهایی چون عاشورا و اربعین و اجتماعات مسلمانان در این ایام، موجب تحکیم وحدت اسلامی بوده (امام خمینی، ۱۳۸۹: ج ۱۵، ص ۴۳۷). شناخت شخصیت امام حسین(ع) و قیام ایشان به خاطر ماهیت ضد فساد و ظلم‌ستیز، مورد نیاز همه مردم جهان است. از نظر مقام معظم رهبری، معرفی ایشان به جهان، معرفی اسلام و قرآن به عالم است؛ چراکه منطوق حسین بن علی(ع)، منطوق دفاع از حق و ایستادگی در مقابل ظلم و طغیان و گمراهی و استکبار بوده که امروز دنیا به خاطر حاکمیت کفر و استکبار و فساد، به این منطوق نیازمند است؛ و چون مبارزه با فساد، مبارزه‌ای جهانی است، معرفی امام حسین(ع) موجب وحدت فسادستیزان و مبارزان علیه ظلم و استکبار خواهد شد. چراکه شخصیت ایشان متعلق به تمام دنیای اسلام است (همان). بنابراین، راهپیمایی بزرگ اربعین، موجب معرفی امام حسین(ع) در ابعاد جهانی شده و موجب وحدت اسلامی فرقه‌های اسلامی و وحدت در سطح بین‌المللی و جهانی میان ظلم‌ستیزان و مبارزان علیه فساد و استکبار خواهد شد. راهکارهای استفاده از این ظرفیت، از جمله موارد زیر است:

- ترویج فرهنگ ظلم‌ستیزی و ایستادگی در میان مسلمانان در فرصت اربعین،

- معرفی یزیدیان زمان و راهکار مبارزه با آنها،

- استفاده از فرصت اجتماع دانشمندان شیعه از کشورهای متنوع جهت بررسی مشکلات، مشترکات

جهان اسلام و مشکلات اختصاصی کشورها، - کشف تهدیدها و نقشه‌های خصومت‌آمیز علیه مسلمان‌ها.

۱۰. نتیجه‌گیری

مسأله وحدت از دیدگاه امام خمینی و مقام معظم رهبری، فریضه‌ای واجب بوده و از اصول اسلام است که باید محور قرار گرفته و مراقبت کرد که فروع بر اصول مقدم نشوند. وحدت یک اصل است و خط‌مشیء نظام اسلامی، استفاده از تمام ظرفیت‌ها در جهت تحقق این اصل است. مسأله پژوهش حاضر کشف

راهبردهای وحدت‌ساز در استفاده از اجتماعات مسلمانان است. اجتماعات مسلمانان محل گردهمایی ایشان و ظرفیتی وسیع برای ایجاد همگرایی اسلامی است، اما دشمن درصدد تبدیل این راهبردها به عکس آن مثل تبدیل گردهمایی‌ها به ابزارهای ایجاد نفرت، کدورت و اختلاف است. امام خمینی و مقام معظم رهبری با دقت در مشترکات فرقه‌های مختلف، به ظرفیت اجتماعات مسلمانان اشاره کرده‌اند که مأخذ استنباط راهبردهای عملیاتی خواهد بود. حج، بزرگ‌ترین اجتماع مسلمانان است که اهل قبله را از ملل، نژادها و مذاهب مختلف گردآورده است. این محفل عظیم با راهبردهایی چون کشف نقشه‌های خائنه دشمنان و تلاش برای همگرایی مسلمانان و حل مشکلات جوامع اسلامی می‌تواند منجر به اقدامات وحدت‌آفرین فراوان شود. راهبرد استفاده از ظرفیت راهپیمایی قدس در وحدت‌آفرینی، ابتدا کشف ابعاد مسأله قدس و در مرحله دوم، تمرکز بر شعارهای وحدت‌آفرین در راهپیمایی‌ها و اجتماعات روز قدس است. نمازهای جمعه و جماعات و اعیاد نیز می‌تواند ظرفیتی برای برگزاری برنامه‌های مشترک فرهنگی و عقیدتی برای اصحاب فرق در مساجد، برگزاری محافل و حلقه‌های علمی متشکل از عالمان و دانشجویان مسلمان، تمرکز بر اشتراکات، پاسخ به شبهات و تشریح مساعی نمازگزاران در حل مشکل یکدیگر باشد. برگزاری جشن‌های مشترک میان مذاهب اسلامی، بازدید عالمان شیعه و سنی از یکدیگر و تبیین عقاید اسلامی از جمله راهکارهای استفاده از ظرفیت اجتماعات اعیاد و نمازهای جماعت است. همچنین اجتماع عظیم اربعین می‌تواند محفلی مهم برای معرفی یزیدیان زمانه، ترویج فرهنگ ظلم‌ستیزی و ایستادگی در میان مسلمانان محسوب شود. استفاده از این ظرفیت‌ها در ایجاد همگرایی اسلامی نیازمند تحقیق، طراحی و برنامه‌ریزی است. در حقیقت، این اجتماعات به صورت خودبه‌خودی منشأ وحدت نخواهند شد. راهبردهای فوق، نیازمند اقدام‌پژوهی جهت تحقق وحدت است. برخی اقدامات مشترک در ذیل راهبردها می‌تواند موارد ذیل باشد:

- تشکیل کمیته‌های اقدام‌شناسی در سازمان‌های مربوط به هرکدام از اجتماعات،
- تشکیل کمیته اقدام‌شناسی وحدت در سازمات حج و زیارت، ستاد نماز جمعه و ...
- تبیین اهداف و روش‌های اثرگذار وحدت‌آفرین برای روحانیون جهت هدایت سخنرانی‌های مذهبی به سمت وحدت‌آفرینی،

- تشکیل تیم فکری برای طراحی شعارهای وحدت‌آفرین در راهپیمایی‌ها،
 - تولید محتوای بنیادی برای ایجاد تفکر وحدت و مقابله با شبهات تفرقه‌آفرین،
 - توزیع محتوای وحدت‌آفرین در قالب برنامه‌های رسانه‌ای، پادکست‌ها، کلیپ و عکس‌نوشته.
- راهبردنگاری باید براساس برنامه‌ریزی دقیق، به اقدام منجر شود، تا اهداف وحدت‌آفرین محقق شوند.

منابع

قرآن کریم.

نهج البلاغه.

آقایخشی، علی؛ افشاری‌راد، مینو (۱۳۸۶). فرهنگ علوم سیاسی. تهران: چاپار.

ابن مشهدی، محمد بن جعفر (۱۴۱۹ق). المزار الکبیر. قم: دفتر انتشارات اسلامی، وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
اسماعیلی، معصومه (۱۴۰۱). راهبردهای معرفتی و عملیاتی در ایجاد و گسترش همگرایی اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری.
مطالعات انقلاب اسلامی، ۱۹ (۷۱).

جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۳۷۶ق). الصحاح. تحقیق احمد عبدالغفور عطار. بیروت: دار العلم للملایین، ج ۲.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۷/۰۱/۰۱). بیانات در اجتماع بزرگ زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1387>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۵/۰۹/۰۱). بیانات در دیدار کارگزاران سازمان حج و زیارت. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1385>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۸/۰۷/۰۲). بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1388>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۸/۰۵/۰۳). بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان مسابقات قرآن. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1388>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۱/۰۷/۰۳). بیانات در دیدار کارگزاران حج. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1391>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۸/۰۸/۰۴). بیانات در دیدار کارگزاران و دست‌اندرکاران حج. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1388>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۱/۰۸/۰۴). پیام به کنگره عظیم حج. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=4&year=1391>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۸/۱۰/۰۵). سخنرانی در دیدار با گروهی از روحانیون، ائمه جمعه و اساتید حوزه‌های علمیه اهل سنت استان‌های سیستان و بلوچستان، خراسان و مازندران. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1368>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۶/۰۵/۰۶). بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم در سالروز میلاد مسعود علی بن ابی طالب (ع). قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1386>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۹/۱۰/۰۷). بیانات در دیدار مسئولان نظام به مناسبت عید سعید فطر. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1379>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۷/۰۷/۱۰). خطبه‌های نماز عید سعید فطر، اول شوال ۱۴۲۹. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1387>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۱/۰۸/۱۰). *بیانات در دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان در آستانه روز ملی مبارزه با استکبار جهانی*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1391>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۸/۰۴/۱۵). *بیانات در سالروز ولادت حضرت امیرالمؤمنین (ع)*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1388>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۳/۰۸/۱۵). *بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1383>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۳/۰۴/۱۶). *بیانات در دیدار مسئولان نظام در نهمین روز ماه مبارک رمضان ۱۴۳۵ در حسینیه امام خمینی*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1393>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۷/۰۸/۱۶). *بیانات در دیدار مسئولان و کارگزاران حج*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1387>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۶/۰۱/۱۷). *بیانات در دیدار کارگزاران نظام*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1386>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۵/۰۷/۱۸). *بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم از سراسر کشور*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2815>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۵/۱۰/۱۸). *بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم قم در سالروز عید سعید غدیر خم*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1385>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۸/۰۷/۱۹). *بیانات در اقشار مختلف مردم*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1368>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۶/۰۷/۲۱). *بیانات در دیدار کارگزاران نظام در روز عید سعید فطر*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1386>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۷/۱۰/۲۱). *ابلاغ سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه توسط رهبر معظم انقلاب*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1387>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۵/۱۱/۲۱). *بیانات در دیدار کارگزاران نظام، به مناسبت «عید سعید فطر»*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1375>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۹/۰۱/۲۲). *بیانات در دیدار با اعضای حزب وحدت اسلامی افغانستان*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1369>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۲/۰۲/۲۲). *بیانات در جلسه پرسش و پاسخ دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1382>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۴/۰۵/۲۴). *بیانات در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام و میهمانان خارجی شرکت‌کننده در کنفرانس بین‌المللی وحدت اسلامی*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1374>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۶/۰۷/۲۴). *بیانات در اجتماع باشکوه مردم کرج*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1376>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۷/۰۴/۲۶). *بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم به مناسبت میلاد حضرت علی (ع)*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1387>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۷/۰۹/۲۷). *بیانات در دیدار هزاران نفر از قشرهای مختلف مردم به مناسبت عید سعید غدیر خم*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1374>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۲/۰۶/۲۸). *بیانات در نهمین گردهمایی سراسری «اُتمه جمعه»*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1372>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۸/۰۹/۲۹). *بیانات در دیدار با جمع کثیری از دانشجویان و طلاب حوزه‌های علمیه*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1368>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۵/۰۵/۳۰). *بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در همایش کنفرانس وحدت اسلامی*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1385>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۳/۰۹/۳۰). *بیانات در دیدار دست‌اندرکاران مراسم حج*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1383>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۹/۰۳/۳۱). *بیانات در دیدار کارگزاران نظام به مناسبت هفدهم ربیع‌الاول*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1379>

خمینی، سید روح‌الله (۱۳۸۹). *صحیفه امام*. تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ پنجم، ج ۲، ۹-۱۰، ۱۹-۲۰، ۱۵-۱۶.

دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۳). *لغتنامه دهخدا*. تهران: روزنه، ج ۱۴، چاپ دوم.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق). *مفردات الفاظ قرآن*. بیروت: دار القلم.

رجبی، هادی (۱۳۹۸). *راهبردهای اتحاد جهان اسلام با ابتنای بر دیدگاه‌های مقام معظم رهبری*. پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، ۹(۳).

شمس‌الدین، محمدمهدی (۱۳۸۶). *شیعه و راهبرد وحدت*. نگاه حوزه، شماره ۲۴.

صاحب، اسماعیل بن عباد (۱۴۱۴ق). *المحیط فی اللغة*. تحقیق محمدحسن آل یاسین. بیروت: عالم الکتب، ج ۳.

طوسی، محمد بن الحسن (۱۴۱۱ق). *مصباح‌المتتجد و سلاح‌المتعبد*. بیروت: مؤسسه فقه الشیعه، ج ۲.

عمید، حسن (۱۳۸۹). *فرهنگ عمید*. تهران: فرهنگ نما، ج ۲، چاپ سوم.

ولایتی، علی‌اکبر؛ محمدی، سعید (۱۳۸۹). *تحلیل تجارب همگرایی در جهان اسلام*. *دانش سیاسی*، (۱)۶.

همتیان سورکی، هادی (۱۴۰۱). *مرور نظام‌مند راهبردهای تقریب بین مذاهب اسلامی از سال ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۱*. *مطالعات راهبردی فرهنگ*، ۲(۴).

Andrews, K.R. (1971). *The Concept Of Corporate strategy*. Mewood.